

Посудина з поселення середньодніпровської культури Ісковщина з розкопок М.М. Бондаря (1960–1962)

Артем Дергай

Аспірант кафедри археології та музеєзнавства КНУ імені Тараса Шевченка. ORCID: 0009-0009-7880-6067, e-mail: tema.drga@gmail.com.

Олександр Макодзеба

Студент-магістр кафедри археології та музеєзнавства КНУ імені Тараса Шевченка. ORCID: 0009-0001-3056-7812, e-mail: arenled@knu.ua.

У роботі розглядається корчагоподібна посудина з центрального поселення середньодніпровської культури в урочищі Ісковщина. Визначення та місце середньодніпровської культури представлено в археологічній літературі за нечисленними курганными похованнями, дослідженими на зламі XIX–XX ст., часто з втратою даних, за винятком Долинського/Яцьковицького курганного могильника дослідженого А. Бидловським. Завдяки проведень К. П. Бунятян перегляду доступних джерел закритих пам'яток визначено відносну хронологію культури — між пізньоямним та катакомбним часом.

В археологічній літературі усталено ототожнення керамічного поселень, як стоянок, так і стаціонарних, з пізнім періодом середньодніпровської культури. У зв'язку зі спростуванням типології І. Артеменка, що насамперед базувалася на лівобережних пам'ятках Білорусі та Росії, К. П. Бунятян була запропонована нині прийнята концепція типохронології для поховальних комплексів середньодніпровської культури. Однак, за винятком окремих тез, що базуються на положеннях дослідження М. М. Бондаря, питання взаємозв'язку керамічного комплексу обох видів джерел залишилося відкритим. Водночас конкретні поселенський керамічний комплекс залишився малорозчленованим, за винятком запропонованої класифікації М. Бондаря, що ґрунтується на його дослідженнях Канівської групи пам'яток. Така ситуація спричинила те, що поняття «середнього етапу» середньодніпровської культури набуло характеру суб'єктивної оцінки і в свою чергу було запропоновано відкинути саме виокремлення цього етапу як такого. Звідси, в подальшому матеріали поселень культури традиційно відносять до пізнього періоду існування МДК. Водночас, накопичення матеріалів поселень Середньодніпровської культури включно з абсолютними датами Прорви-I, II та ряду пам'яток культур ранньої та середньої бронзи лісової та лісостепової смуг, з використанням доступних архівних даних розкопок Канівської експедиції М. Бондаря та С. Березанської на Ісковщині протягом 1960–1962 років актуалізує з'ясування місця та значення посе-

ленського керамічного комплексу в системі пам'яток середньодніпровської культури. Однією з підвалин питання є вивчення керамічного виробництва цієї культури, що розглядається на прикладі одного керамічного розвалу з центральної частини поселення. На основі аналізу параметрів техніки виготовлення, морфологічних, орнаментальних ознак зіставлено положення зразка з поселенськими об'єктами центральної частини поселення та порушується проблема керамічного виробництва Ісковщини, що може відображати ранній горизонт заселення цього поселення. Ряд ознак зразка демонструють міжкультурні взаємодії в Канівському Подніпров'ї, в тому числі зі східною групою культур кулястих амфор. Представлено перегляд характеристик посудини порівняно з попередніми публікаціями. З метою повнішої репрезентації створено 3d-модель зразка. Аналіз посудини здійснюється дотично проблеми культурно-історичної ситуації початкового етапу заселення Ісковщини.

Ключові слова: середньодніпровська культура, Ісковщина, поселенська кераміка, корчагоподібна посудина, керамічне виробництво, типохронологія, міжкультурні взаємодії, Канівське Подніпров'я, рання та середня бронза.

Канівське гніздо пам'яток (*надалі КГП — прим. Авт.*) становить групу розташованих поруч поселень відкритого типу, частина яких містить культурний шар доби ранньої-середньої епохи бронзи — середньодніпровської культури. Найбільшої уваги в археологічній літературі одержала досліджена впродовж 3 польових сезонів в урочищі Ісковщина (1960–1962 рр.), що розташовується в південно-східній частині сучасного м. Канів (координати: 49.742806, 31.490228). На відміну від абсолютної більшості інших поселень КГП, культурний шар доби бронзи цієї пам'ятки зберігся найліпше та лише в окремих місцях потривожений пізнішим скіфським поселенням. Дослідники поселення вперше презентували результати дослідження 1964 р. (Бондар, Березанська, 1964, С. 170–179). Зокрема були подані зарисовки серії віднайдених посудин (Там же, Рис. 6.1–10, 11–12, С. 177). Частина з них представлена в ряді пізніших робіт С. С. Березанської та М. М. Бондаря (Березанська, 1966; Бондар 1971; Бондарь 1974). Окремі зразки керамічного комплексу поселення стали еталонними для характеристики культурно-історичної ситуації Середнього Подніпров'я доби ранньої-середньої бронзи (Археологія Української РСР, 1971, Рис. 86.9, 10, 12, 14; Археология УССР, Рис. 99.50, С. 366).

До одного з них належить розглядувана нами посудина, що зберігається в колекції археологічних фондів Музею археології кафедри археології та музеєзнавства КНУ імені Тараса Шевченка. Розвал посудини зберігається за номером 414. Задля уникнення можливих неточностей під час опису зразка його огляд доступний в режимі 3d моделі (режим доступу: <http6//skfb.ly/pvtMC>). Останній відповідає зазначеній позиції інвентарного опису за яким налічується 37 фрагментів «одного сосуда с венчиком со шнурком и дырочным ор-том», знайдених в кв. В-Г-10-11 на глибині 0,7 м (№ 4036, С. 51). На сьогодні ствердно можливо ідентифікувати з розвалом 23 фрагменти, з яких 10 (8 неорнаментованих та 2 орнаментованих) увійшли до відновленого

екземпляру переведеного в об'ємну модель; серед інших 13 фрагментів — 10 неорнаментованих (серед них 1 фрагмент з окатаними краями овальної форми становить заготовку грузила). Окремо в роботі представлені 3 орнаментовані фрагменти — 1 вінець та 2 плечики (Рис.1.1–3). Знахідка неодноразово фігурувала в публікаціях, зазначаючи з часом «трансформації»: уперше вона була подана у спільній статті авторів (Березанська, Бондар, 1964, Рис. 6.7, С. 177; Рис. 2.1) та в монографії М. М. Бондаря, набувши «остаточного» вигляду (Бондарь, 1974, Рис. 9.23, С. 25; Рис. 2.2). Останній «варіант» без змін увійшов до докторської дисертації дослідника (Бондарь, 1981, Рис. 2.23, С. 435). У першому випадку судити про характер реконструкції на підставі статті доволі складно з уваги на відсутність даних про розмір та зв'язок конкретних зображень зразків з контекстом досліджень. За експозицією на рисунку посудину подану як цілу (Березанська, Бондар, С. 176). Екземпляр справляє враження горщикоподібної керамічної ємності, орнаментованої композицією горизонтального виду з черезсмужковою зміною елементів, що складається з 6 рядів кружків (одного — зі скісних з правобічним ухилом на переднім краї вінця та по одному, за винятком нижньої половини з 2 розмежованими рядами, на кожній частині посудини — шийці, плечах та боках) та горизонтальних рядів, що мають відповідати відбиткам шнурового декору — 3 одинарних, 1 подвійного та 2 потрійних рядів. На зразку опублікованому в монографії М. М. Бондаря «з'являються» «пропущені» в першій роботі деталі: замість горщика, що за формою нагадує катакомбний, зображено високу частково збережену грушоподібної форми посудину, орнамент якої «відтепер» займає верхню частину — від вінця до центру тулуба, візуально третину від загального розміру (Бондарь, 1974, Рис. 9.23, С. 25; Рис. 2.2); чітко простежується композиція горизонтального виду розміщених черезсмужково потрійних шнурових (за винятком спарених на горлі) та «кружками» вид яких не дозволяє говорити про конкретний орнаменти

виконання. На останнє частково натякають виділені автором елементи та мотиви орнаменталії керамічного комплексу Ісковщини (Там же, Рис. 13.8,10–11, 14, С. 41; Там же, Рис. 14.10).

Зразок, що нас цікавить, описано як «типичный высокий плоскодонный горшковидный сосуд с округлыми плечиками...высокой прямой шейкой и яйцевидным туловом» з орнаментом «отпечатков тасьмы, разделенных пальцевыми или ногтевыми вдавлениями...горизонтальных поясов по шейке и плечикам...» (Там же, с. 26). На підставі цього, М. М. Бондарем його віднесено до підтипу 1б 1 типу 1 групи кераміки поселення Ісковщина (Там же, с. 24). У даній класифікації звертають увагу такі визначальні для підтипу ознаки — пряма шийка з плавним переходом у плечі. Однак, серед реконструйованих у підтипі наявні зразки, що не відповідають зазначеним критеріям (Там же, Рис.9.9–11, С. 25). Задля розкриття цього питання, зупинимось на описі посудини № 414.

Посудина грушоподібної форми, виготовлена вручну. Її абрис розширюється знизу вгору та стрімко в місці плечей, на які припадає найбільший діаметр, переходить до центру завершуючись вінцем з широким горлом та слабо вираженою шийкою. За формою вона відповідає грушоподібним, з розхиленими під кутом у 65-70° стінками, що відносно різко, під кутом у 30°, переходять у плечі, в районі яких фіксується найбільший діаметр ширини — 43,2 см; Реконструкція параметрів зразка: висота плечей — 13,42 см (рівень висот — 45,3–55,3 см), висота збереженого фрагменту шийки з вінцем — 5,87 см. Таким чином, загальна реконструйована висота становить 67,5 см. Характер поверхні верхньої частини від плечей до вінця реконструюється орієнтовно: судячи з наявних фрагментів поверхня в коротку практично відсутню шийку, що сполучає плечі та горло. Абрис останнього — відносно прямий, з незначним відхиленням нижче вінця частиною.

На тильній стороні від потовщення в центрі — ухил (9°), завершений злегка звуженим закругленим верхнім краєм розчленованого паличкою вінця (Рис. 1.1). Поверхня шершава, хрупката, у нижній третині корпусу — лощена. Зовнішні розчоси йдуть знизу вгору по умовній діагоналі проведені діагональними рухами у напрямку справа наліво; смуги зачосів переривчасті і в місцях початкового нанесення та по середині смуг глибші та ширші спостерігається по 2–3 заглиблені лінії, оточені тоншими та мілкішими. Розчоси на тильній стороні відмінні. Вони нанесені 2 різними твердими предметами з декількома виступаючими робочими краями, оскільки сліди смуг в які в свою чергу оточують менш глибокі й вузчі зачоси — місця затирання швів між смугами начину. Зовнішня поверхня — відносно рівномірного брунатного кольору випалу, який окремими плямами, темнішає в трьох місцях, ніби опоясуючи корпус у верхній частині тулуба. На нижній третині корпусу помітні сліди дії вогню, що може вказувати на випал на відкритому вогнищі. Посудина радше всього випалювалася в перевернутому положенні, на що вказує не тільки характерний «двошаровий» злам тіста, але й суцільно чорний колір внутрішніх стінок та темніша верхня частина. Тісто відносно очищене, утяжене великою кількістю піску. Домішки формувальної маси становлять крупні (на зламі — до 3–4 мм) зерна шамоту, що може говорити про виготовлення посуду на місці. У верхній частині плечей на зовнішній стороні помітні виходи білі цятки жорстви, вона ж наявна в меншій кількості на вінці. Денце — вузьке. На тильній стороні наявний підйом, округлість якого на переході у нижні стінки корпусу обмежена заглибленням. Розчоси відсутні. Ззовні — дно нестійке, рівне, але не суцільно, днище завужене і ймовірно його ширина має приблизно дорівнювати ширині горла.

Наразі висота частково відновленого зразку, переданого в об'ємній моделі, становить 48,3 см. Денце пласке ззовні, на тильній стороні має підйом який поступово зростає ближче до

центру; внутрішня окружність дна розчленована від стінок заглибленням в інтервалі 0,8–1,0 см. Обидві поверхні денця не мають розчосів. Внутрішній діаметр — . Зовнішній діаметр — . Товщина стінок неоднакова. На інтервалі першої, верхньої третини висоти корпусу відзначається найбільше коливання товщини стінки (в інтервалі від 0,88 до 2,2 см). У нижній третині, корпусу — різке потоншення, внаслідок якого утворився завал ухилу. Останній простягається в лівій частині по горизонтальній та вертикальній дугам поверхонь в межах висот 10,62–12,77 см і 7,33–9,76 см відповідно. Параметри фрагменту: висота вінця 5,1 см, шийки — 2,1 см; сумарна збережена висота — 7,5 см. Товщина верхнього краю вінця коливається в межах 0,8...1,25 см, в місці найбільшого потовщення — 1,35 см, шийки — 1,05 см.

Ймовірно, більша товщина протилежної частини стінки та розчоси в місці завалу мали компенсувати цей недолік, який, радше всього, з'явився під час формовки. Лощення, яке наявне тільки в нижній третині посуду ймовірно випадково утворилося у зв'язку з переміщенням предмету по своїй осі на робочій площадці з абразивними включеннями під час орнаментування. На такий хід операцій вказують храп бриж зовнішньої поверхні вище рівня денця, де на висотах 4–9 см з'являються перші розчоси. Стінки тильної сторони посудини суцільно вкриті глибокими розчосами ймовірно виконаними твердим предметом із округлими в перетині виступами. За характером розчосів припускається, що цей інструмент міг мати орієнтовно 4 виступаючі робочі краї.

Декор представлений композицією горизонтального виду, що складається з пальцево-нігтьових вдавлень та відбитків шнура. Орнамент під згином плеча, вище місця найбільшого діаметру, в цілому відповідає опису М. М. Бондаря. Однак, реконструкція верхньої частини на підставі збережених фрагментів (від згину плеча до краю вінець) вказує на зміну динаміки

мотиву, адже на згині, де товщина посудини одна з найменших, черезсмушкове розташування елементів розривається 2 рядами пальцево-нігтьових вдавлень (Рис. 1.2). Орнаментація в місці найбільшого розширення посудини та нижче виконана більш послідовно — помітний стабільний кут нанесення пальцево-нігтьових вдавлень та стабільно мілкіші, на відміну від подібних на шийці, відбитки зерен «псевдотасьми».

Виконання пальцево-нігтьових вдавлень неоднакове на всій орнаментальній зоні зразка. Про це говорить контур відбитку на одному з фрагментів нанесений під кутом бл. 70° по відношенню до поверхні (Рис. 1.3). Помітна і зміна розміру та глибини контурів пальцево-нігтьових відбитків, що зменшується дедалі нижче від горла до крайнього нижнього ряду орнаментальної зони. Це спостереження вкупі з відзначеною відсутністю розчосів на тильній стороні вінцевої частини та денця дозволяє припустити, що підготовка їх начину, оформлення та декорування відбувалося напередодні роботи з тістом корпусу посудини.

Шнуровий образ на шийці виконаний туго перевитим одинарним шнуром у манері наслідування тасьми. На спробу повторити цей орнаментир за відсутності необхідних засобів вказує нестійкий напрямок нанесення та контур зерен відбитків, а також нанесення трьох щільно прикладених одне до одного смуг з 3 лініями одинарних шнурів в кожному. На додачу, це спостереження підтверджується зміною напрямку верхньої лінії негативів вгору, що помітно завдяки та більш видовженим та потоншеним формі зерен в місці де «псевдотасьма» піднімається вище; крім того, зерна 2 верхніх ліній мілкіші, порівняно з 3 нижнім рядом. Глибоке вдавлення могло забезпечуватися шляхом використання пристрою, що дозволяв міцно утримувати в одному положенні певним чином звитий шнур на переважній або всій площі орнаментованої поверхні, таким чином дозволяючи дотримуватися

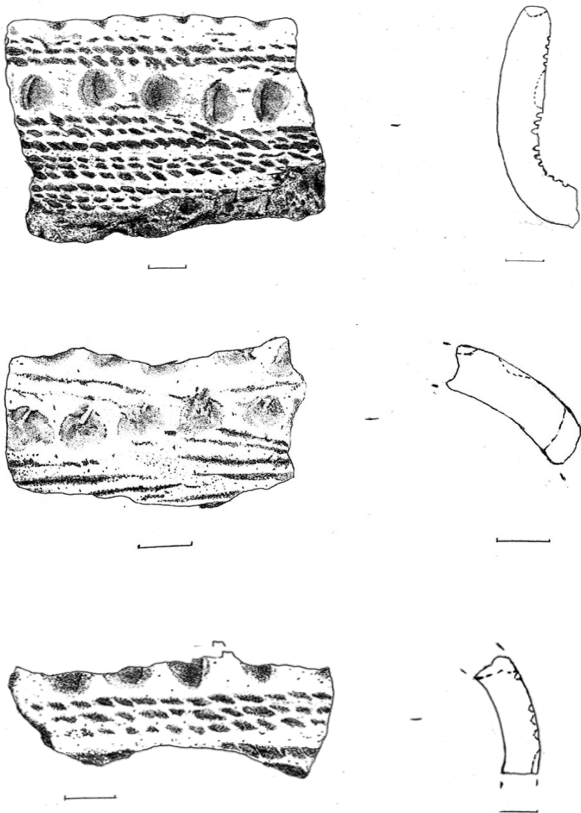

Рис. 1.1–4. Фрагменти розвалу: 1) фрагмент вінцевої частини; 2–3) фрагменти верхнього зводу плечей; 4) фрагмент плеча в місці найбільшого діаметру.

більш-менш сталого накладання орнаменту. Можливо, зміна напрямку виконана шляхом взаємно протилежної скрутки, відображеному в негативі рельєфу. Пальцево-нігтьові вдавлення виконані великим пальцем з відносно великим вільним краєм нігтя відступним прийомом після накладання нижнього ряду шнура, але перед нанесенням верхнього ряду останнього. Про це свідчить порядок розташування негативів пучок та скошених, «поведений» край нижньої лінії верхнього ряду шнурового образу звідки, напевне, розпочиналося декорування.

Таким чином, бачимо, що найбільш точно зразок № 414 був відтворений у монографії М. М. Бондаря. Однак, дані загальної висоти (50 см) не збігається, а найближче відповідають висоті від рівня денця до місця найбільшого діаметру у нижній частині плечиків.

Розходження в оцінці висоти є і звітній документації. Так, С. С. Березанська натомість висоту приблизно у 0,6 м, описуючи зразок як прикрашений відбитками тасьми і пальцевими вдавленнями, чому в свою чергу не відповідає опис позиції в інвентарній книзі (№ 4038, С. 54; № 4039, С. 51). Описаний декор зразка відображає доповнюваний мотив з розмежуванням зон орнаментів різних елементів. Розрив симетрії накладання орнаментів може говорити про те, що декор був або незнайомим, або малознайомим майстру. На користь такого твердження говорить як порядок накладання, так і порушення черезсмушкової симетрії. Інтерпретацію підтверджує наявність «дублів» зон вдавлень та шнурів. Ймовірно цим способом майстер, що не мав сформованого уявлення про бажаний декор або припустився помилки під час роботи, намагався виправити ситуацію.

Проблема декору залишається відкритою, адже фрагменти посудин із відповідними орнаментальними елементами відомі в незначній кількості на трьох поселеннях старшої (Ісковщина, Пекарі-I, Селище-I,II) та двох (Канів-III, Селище-III) молодшої хронологічних груп КГП (Бондарь, 1990, С. 48–49). Утім, поєднання багаторядного шнурового та пальцево-нігтьового елементів відповідної композиції – виняткове для КГП. У колекціях Ісковщині представлені два фрагменти однієї посудини зі схожим декором — № 124 і 425, знайдені у західній частині поселення (розкоп А), які належать посудині I групи підтипу 1б за М. М. Бондарем. Тісто цих зразки аналогічне розвалу № 414, що може вказувати на синхронність їх побутування, але наявні відмінності в декорі – пальцево-нігтьові вдавлення мілкі та нанесені іншим, ймовірно вказівним пальцем. Друга частина симетричної пари представлена відбитками горизонтально покладеної тасьми. Інший зразок з поселення Селище-III катакомбного типу відрізняється ширшими розчосами та вдавленнями по шийці (Бондарь, 1974, Рис. 22.10, С. 61). Орнамент симетричних композицій відомий з пам'яток пізнього етапу СДК.

Оформлення верхнього краю вінця коронкоподібним рельєфом не містить відбитків папілярів пучок пальців і, напевне, виконувалося паличкою. Заглиблення виконані в інтервалі 0,4–0,8 см. Рельєфне оформлення вінець помітне на зразках пам'яток СДК північного ареалу. Штампова орнаментация верхнього краю вінця відома на кераміці І типу з підтипами вінець А, Б та Д поселень прип'ятської групи; переважно вона виконана «шнуром» — гусеничним штампом (Азьорное-4, Старі Юрковичі 1), одинарним шнуром або тасьмою (Запсілля, Таранське) (Кривальцєвич, МАБ, 1999, Рис. 12; Рис. 46.2,4,6,8,11; Рис. 44.4). На окремих посудинах наявні паличковим орнаментиром овального виду, що, однак виконані твердою закругленою паличкою або насічками (Там же, Рис. 13.1–2, Рис. 14.1, Рис. 17.2, С. 66–67, 70). В останньому випадку, такий рельєф не має рис цільового оформлення, адже присутній на зразках з декором тильної і зовнішньої поверхонь. Більше відповідають цим критеріями керамічні інвентарі поховань пам'яток КШК в Подністер'ї (за І. К. Свешінковим — підкарпатська культура). Так в п. 2 у Кульчицях наявні амфори з шийками прикрашеними мотивами жолобків, що асоціюються з найбільш давніми культурами шнурової кераміки Європи (Войтович, Рис. 90.2,3, С. 122; Там же, Рис. 90.5; Конопля В., Цигилик В., 2014, Рис. 1.5, С. 97).

Матеріали поселення були частково введені в обіг авторами досліджень (М. М. Бондарем та С. С. Березанською), зокрема серія посудин (Там же, Рис. 6.8, С. 177). Пізніше, М. М. Бондарем керамічний комплекс Ісковщини був віднесений до пізнього етапу середньодніпровської культури (далі «СДК», прим. Авт.) на підставі періодизації І. І. Артеменка, що переважно ґрунтується на матеріалах з пам'яток Білорусі та наразі критично переглянута К. П. Бунятян (Бондарь, 1974; Артеменко, 1967; Бунятян, 2008, 2010). Ряд накопичених під час опрацювання колекцій з розкопок М. М. Бондаря на КГП та порівняння опублікованих та невведених в обіг матеріалів вкупі з новими даними

змушують ще раз повернутися до контексту обставин виявлення розвалу № 414/62.

Дана посудина виявлена під час останнього польового сезону на Ісковщині 1962 р. Тоді на розкопі «Ж», де тривали роботи, було розкрито центральну частину поселення з рядом об'єктів (житло № 4, 6 господарчих та сліди вогнища) (Березанська, Бондар, 1964, С. 173–174). Останні, так само як тогорічні роботи на поселенні, становлять питання, яке заслуговує окремого висвітлення. Наразі, за звітом С. С. Березанської та М. М. Бондаря встановлено, що розглядувана посудина була віднайдена на південній ділянці розкопу «Ж» (Отчет, 1961–62). обмежується єдиний беззаперечний факт, який стосується обставин робіт в цій частині поселення. Враховуючи те, що цим фактом обмежуються беззаперечні обставини знахідки, їх висвітлення заслуговує детальної уваги.

Вперше дані про об'єкт стали відомі зі спільної публікації авторів польових досліджень в 1964 р. Посудина послідовно фігурує в подальших роботах М. М. Бондаря (Бондарь, КСИА, 127, Рис. 18.23, С. 57; Бондарь, 1971, Рис. 9.7; Бондарь, дис. 1981, Рис. 41.1, С. 474; Там же, Рис. 2.23, С. 435). Опосередковано про знахідку повідомляється в контексті опису вогнища — «За 2 м на схід...виявлено розвал вкопаного в землю горщика, пишно орнаментованого тасьмою» та вище — припускаючи, що «посуд...вкопували в землю, оскільки незруйновані нижні частини...виявлені нижче рівня обмазки» (Березанська, Бондар, 1964, С. 174). Люстративний супровід рисунків та креслень не встановлює прямого зв'язку з цим фактом. Однак, на плані частини розкопу «Ж» помітна позначка «розвалу № 4» у безпосередній близькості до об'єкту — «ями № 5», де чітко прочитується розташування першого на глибині 0,97 м та останнього — 1,3 м, відповідно у північно-східній умовній стінці кв. В-10 упритул до кв. Г-10 та на межі квадратів В-Г-9. (Там же, Рис. 5, С. 174).

Більшої ясності не вносить звернення до щоденнику та тексту звіту. Так, у щоденнику, веденого під час робіт С. С. Березанською, виявляється, що на межі квадратів В-10-11 на рівні 2 штику окреслені контури ями з керамічними фрагментами скіфського часу. Одночасно з розчисткою ями, повідомляється про віднайдення в кв. В-10 розвалу посудини епохи бронзи (Березанская, С. 49). Згодом відзначається про те, що в кв. Г-10 на рівні 2 штику (!) — розвал великої посудини епохи бронзи, орнаментованої шнуром і нігтьовими вдавленнями. Водночас у тексті звіту, авторства М. М. Бондаря, вказується кв. В-10 та орієнтовна висота знахідки — близько 60 см (Бондарь, С. 54). Обидва варіанти не збігаються з представленими у першій публікації; так само як і час проведення робіт (порівн. — Березанська, Бондар, 1964, С. 173 та Отчет, № 4037.1, 4037.9), що тим не менш становить окремий предмет обговорення, який в цій роботі опускається. Не становить простого завдання і з'ясування розташованої поруч ями, оскільки в щоденнику відзначається тільки яма № 5, натомість в публікації та звіті вказано дві ями — № 5 та 6 з відповідними глибинами 1,2 та 1,3 м, причому в звіті вони однакові — 1,3 м; подібна ситуація стосується позначок глибин на схемі в публікації: яма № 5 — 1,3 м, розвал посудини — 0,92 м (Бондарь, С. 23; Березанська, Бондар, 1964, С. 174; Там же, Рис. 5, С. 174).

Ускладнене цілісне розуміння планіграфії та стратиграфії пов'язане зі специфікою характеру польових робіт того року. Так, в усіх кресленнях М. М. Бондаря можна помітити, що подається розкоп «Ж» винятково в межах квадратів А-Г-6-11. Це не співвідноситься із загальним планом розкопів, який зберігається у відповідному звіті та вказаною площею розкопу — 120 м² (Березанська, Бондар, 1964, Рис. 5, С. 174; Бондарь, 1974, С. 20; Отчет 1961-62/14а, № 4037.1; Там же, № 4036, С. 18). Вийти зі скрутного становища дозволяють фотознімки розкопу «Ж», укладені в альбомі звіту С. С. Березанською (Отчет 1961-62/14а, № 4037).

Розглядувана у роботі посудина зафіксована на 2 з них (№ XIII, XV), однак точне її місцезнаходження вдається встановити порівнянням знімків № X, XII, XIII — для визначення орієнтації ділянок розкопу, адже на жодному з них відсутні вимірювальні планки або інші фіксуючі інструменти (крім фото № XIV з розвалами посудин розкопу «Г» 1961 р.). Виходячи з цих даних, звертаємо увагу на фото № XIII з підписом «Раскоп «Ж»». Скоплення кераміки в жилище № 4». Зйомка виконана від Пн-Зах азимута з експозицією на ділянку південної частини розкопу, а саме на зазначені на рисунку квадрати (Фото 1) (Березанська, Бондар, 1964, Рис. 5, С. 174). У даному випадку на Пн-Сх куті кв. В-10 помітний шуканий розвал, розташований впритул до кв. Г-10, що не збігається із даними інвентарної книги, де № 414/62 відповідає кв. В-Г-10,11 (!). Цю розбіжність можливо було би віднести на рахунок помилки під час інвентаризації або ж залягання окремих фрагментів розвалу в сусідніх квадратах В-Г-11, адже їх сумарна кількість становить 37 одиниць (1961–62/14а, № 4039, С. 51).

З'ясувавши факт місцезнаходження, залишається перевірити вказану глибину місцезнаходження — 0,7 м. Дані шифру та інвентарної книги збігаються у цьому випадку, однак на опублікованому плані «розвал № 4» має іншу позначку глибини — 0,92 м. Це пояснюється тим, що на плані в статті 1964 року подано позначки від реперу, що рахується від кв.27, крайнього на південно-західній частині розкопу «А» 1960 р. (Отчет 1960/44, № 3553.2). Також, на кресленнику перетину по лінії MN (проходить через кв. Б-1-11) відзначено лінію ізометрії від крайнього південного кв. Б-11; на квадратах за № 9–11 позначено ухил сучасної на момент розкопок поверхні, що становить 0,2 м і таким чином пояснює зазначені в публікації глибини. За перетином розкопу «Ж» шар чорнозему в квадратах за № 9–11 коливається в межах 0,45–0,7 м, що змінюється пластом вогнища № 2, пов'язаного зі скіфським культурним шаром. Водночас на згаданих знімках № X, XII,

Фото 1. Вид на кв. В-Г-9-11. У правій стороні — розвал публікованої посудини. Ділянка на штик вище на задньому фоні — прирізка 1961 р. між розкопами «В» та «Б» (перспектива по лінії Пн-Пн-Зах-Пд-Пд-Сх).

XIII помітно, що чорноземний шар не залягає суцільно, а розмежований лінзами материкових викидів та смугами напливів ґрунту; зокрема, одна з таких лінз простежується на площадці по лінії квадратів № 11 на південь від розвалу, таким чином перекриваючи його (Фото 2). Авторами польових досліджень, реконструйована площа житла № 4, що включає і кв. В-10, де був виявлений відповідний розвал, займає усю південну, відому за публікаціями як розкоп «Ж» ділянку А-Г-6-11. Оскільки шар доби бронзи, за переконаннями дослідників, стратиграфічно не розчленований, висновується, що глиняна підлога займала тільки наведені вище квадрати, натомість ділянки квадратів — А-Б-1-5 (себто північна, незафіксована кресленнями дослідниками, частина розкопу «Ж») (Березанська, Бондар, 1964, С. 175). Це твердження не цілком збігається з даними звітної документації. Зокрема, С. С. Березанська повідомляє про виявлення в кв. А-5, В-5 і Г-5

залишків обмазки (1961–62/14а/4038, С. 48); відсутність фіксації деталей глиняної підлоги у північному напрямі може бути пов'язана із вирвою часів ДСВ в кв. А-1-3 (Там же, С. 41). Переконалися у цьому наразі неможливо, оскільки фрагменти долівки не були взяті до колекції (Там же, № 4039, С. 42–54). Крім того, на квадратах № 10–11 шар долівки не зазначається обома авторами. На фото № XV.1, де шуканий розвал зафіксований зблизька помітна відсутні фрагменти, які можливо пов'язати із завалом глиняної долівки, натомість спостерігаються фрагменти каменів; це в свою чергу не дозволяє погодитися з висновком авторів дослідження про виняткове розміщення великих посудин в окремі, вибрані у долівці ями (Бондар, Березанська, 1964, С. 175). Разом із помітною в стінці кв. А-10 лінзою материкового викиду і зважаючи на факт, того що на ділянці житла № 4 виявлено фрагменти кераміки доби бронзи, доходимо висновку про заселення

Фото 2. Розвал *in situ*.

цього простору поселення щонайменше відбувалося в цей час двічі; часовий проміжок між етапами має бути доволі коротким.

Відмічені сліди ремонту долівки, як і решта інших об'єктів — вогнища, господарчі ями, скупчення розвалів — дозволяє пов'язати їх з окремими фазами освоєння ставить нове питання про час та характер освоєння території, відомої як Канівська група пам'яток. Синкретичний характер керамічного комплексу Ісковщини в якому відзначаються елементи форм та декору культур катакомбної КІС, пізньоямних культур доповнюється і виявленими слідами зруйнованої пам'ятки східної групи культури кувальцевих амфор (ККА). Під час земляних робіт у котловані закладеному на місці Канівської ГЕС 1970 р. були віднайдені предмети типові для поховань цієї культури – кісткові рукоятка кинджала та пряжка (Свешников, 1983, С. 14, 37, Табл. XIV.3,4, С. 74). Оформлення декору вінець та плечиків посудини № 414/62 в цілому відповідає характеру керамічного комплексу фіналу ККА., шнуровий орнамент для яких пояснюється контактами з ямним населенням. Також в СДК відомий прямокутний штамп

(західна частина поселення Ісковщина, Селище-I-III). Посуд з такою орнаменталізацією наявний на поселенні Прорва в якому відобразилися впливи ККА. Абсолютна дата цієї пам'ятки 2330 ВС, припадає на час проникнення кувальцевих амфор до Верхнього Подніпров'я (Кривальцевич, 2017, С. 216, 218). Крім того, оформлення коронки на верхньому краї який повторює композиції притаманні ККА (Іваньє) (Свешников, САИ, 1983, Табл. VI, С. 8). У свою чергу найбільш пізні радіокарбоніві датування ККА східної групи з довірчим порогом коливання на 2644-2271 та 2473-2264 — Туринщина (Gd-10082), Пересопниця (Ki-5075) з калібрацією відповідно — 2480 та 2420 рр. до н.е. (Малеев, Кадров, Археологія, № 1, 2000, С. 31; Там же, Табл. 5, С. 30). Ці дати загалом відповідають часу побутування пам'яток СДК. Аналогії пальцево-нігтьових вдавлень верхньої частини посудин (в основі вінця, на горлі, шийці та плечах) відомі зі знахідок в с. Пересопниця (Shelomentsev-Terskiy, Vol.4, Fig. 4.16, p.75), зборів на поселеннях Хічів та Горбилів (Березанська, Пясецький, Археологія, 1979, Рис. 2.7-9, С. 77), Польщі — Кучково Куяви, (Szmyt, vol.7, Fig. 3.3, p. 215), Пецькі Куяви (Поморське

воеводство) (Там же, Fig. 4.4, p. 216). Станом на сьогодні найближча до КГП пам'ятка де зафіксовано два шари — середньодніпровський та кулястих амфор — ур. Діброва біля с. Ходосівка на півдні Київщини. Судячи з матеріалу керамічний ансамбль першої відображає декілька етапів, адже до пізнього впевнено зараховується знахідка фрагменту мископодібної посудини з аналогією в Стрелиці (Лысенко, 2003, Рис.14.1, С. 115; С. 95). Звідси походять дві знахідки з пальцево-нігтьовими вдальненнями (Там же, Рис.14.1, С. 115; Там же, С. 95). Хоча наразі абсолютних дат для пам'яток СДК України менше, однак їх сукупна кількість дозволяє припустити якщо не співіснування, то значний вплив східної групи ККА на формування прийомів керамічного виробництва середньодніпровців. Цей вплив відзначений і далеко за межами Подніпров'я на катакомбних пам'ятках маницької культури (Николаева, Сафронов, Рис. 5.4, С. 1303, С. 1307).

Таким чином, проаналізований приклад розвалу одної посудини лише з одного поселення Канівського гнізда пам'яток свідчить про складність питання культурно-хронологічного співвідношення керамічного комплексу. Це дозволяє намітити питання про перегляд місця та ролі мікрорегіону Канівського Подніпров'я в якому відображається поєднання ряду культур існування яких припадає на злам ранньої та середньої бронзи — культури кулястих амфор, середньодніпровської та пам'яток ямно-катакомбного. Ускладнює ситуацію незначна кількістю добре зафіксованих закритих пам'яток СДК України, тим більше з чіткою стратиграфією та абсолютними датами за С14. Станом на сьогодні відомі поховання СДК співвідносяться як пізньоямними, так і пізньокатакомбними. Важливим для постановки цього питання є повний перегляд даних керамічного комплексу Канівської групи пам'яток, насамперед всієї серії керамічних розвалів. Не в останню чергу це питання пов'язане з амфорами шнурового типу, що становить предмет окремого висвітлення.

Література

- Бондарь Н. Н. Отчет о работе отряда первобытной археологии Каневской комплексной экспедиции Киевского ордена Ленина государственного университета им. Т. Г. Шевченко в 1960 г. 1960/44 — № 3553 (Ілюстрації).
- Березанская С. С., Бондарь Н. Н. Отчет о раскопках поселения в ур. Исковщина, Каневского района, Черкасской области (1961–1962 гг.) 1961–62/14, № 4036 (Звіт), № 4037 (Ілюстрації), № 4038 (Щоденник Березанської С. С.), № 4039 (Інвентарна книга).
- Бондарь Н. Н., Максимов Е. В. Отчет о работе Каневской археологической экспедиции в 1969 г. № 1969/19, № 5424 (Ілюстрації).
- Войтович М. М. 2021. Культури шнурової кераміки Верхнього Придністер'я. Дисертація к.і.н. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Артеменко И. Племена верхнего и среднего Поднепровья в эпоху бронзы. Москва: Наука, 1967. 140 с.
- Березанська С. Деякі питання історії середнього Подніпров'я в епоху ранньої бронзи. Археологія. Київ: Наукова думка, 1966. Т. 20. С. 47–57.
- Березанська С. С., Бондар М. М. Поселення епохи ранньої бронзи в Каневі. Археологія. Том XX. Київ: Наукова думка, 1964. С. 170–179.
- Бобринский А. А., Волкова Е. В., Гей И. А. Кострища для обжига керамики. Археологические исследования в Поволжье. Самара: Самарский университет, 1993. – С.
- Бондарь Н. Н. К вопросу о культурной принадлежности Каневской группы поселений эпохи ранней бронзы. КСИА, вып. № 127. Москва: Наука, 1971. С. 54–62.
- Бондарь Н. Н. Поселения Среднего Поднепровья эпохи ранней бронзы. Киев: Вища школа, 1974. 176 с.
- Бунятян К. Хронологія та періодизація поховань середньодніпровської культури Правобережної України. Археологія. Київ: Наукова думка, 2005. № 4. С. 26–36.
- Бунятян К. Хронологія та періодизація середньодніпровської культури Правобережної України. Археологія. Київ: Наукова думка, 2008. № 2. С. 3–12.
- Бунятян К. Підкарпатська культура шнурової кераміки. Археологія. № 2. Київ: Наукова думка, 2010. С. 18–30.
- Волкова Е. В. Орнаментальные традиции фатьяновских гончаров (опыт выделения субстратных и приспособительных традиций). Древнее гончарство: итоги и перспективы изучения. Москва: Институт археологии РАН, 2010. С. 88–106.
- Волкова Е. В. К методике выделения посуды одного мастера. КСИА, Выпуск № 261. Москва: ИА РАН, 2020. С. 328–342.
- Гордієнко Р. О. Нові пам'ятки середньодніпровської культури Північно-Східної України. Сіверщина в історії

України, випуск 9. Київ-Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України, УТОPIK, 2016.

Конопля В., Цигилик В. Поховання культури шнурової кераміки з Березця на Городоччині. Наукові студії. Культурні та поховальні пам'ятки у Вісло-Дніпровському регіоні: проблеми інтерпретації. Львів — Винники: Априорі, 2014. Вип. 7. С. 93–98.

Кривальцевич Н. Н. К проблеме распространения традиций культуры шнуровой керамики в междуречье Припяти и Западной Двины. Культурные процессы в Циркумбалтийском пространстве в раннем и среднем голоцене. Санкт-Петербург: МАЭ РАН, 2017. С. 213–218.

Кривальцевич М. М. Азярне 1 — паселішча эпохі бронзы на Поўначы Палесся. МАБ (Матэрыялы па археалогіі Беларусі), вып. № 2. Мінск: ЁІН-т гісторыі НАН Беларусі, 1999. 108 с.

Лысенко С. Д. Комплекс памятников эпохи бронзы — начала раннего железного века у с. Ходосовка (по результатам исследований 2003 г.) / Охорона культурної спадщини Київської області. Проблеми, матеріали, дослідження. До десятиріччя Центру з охорони пам'яток історії, археології та мистецтва. Київ: 2006 С. 91–138.

Кадров С., Малеев Ю., Шміт М. Східна група культури кулястих амфор за даними радіуглецевого датування. Археологія, № 1. Київ: Наукова думка, 2000. С. 17–34.

Николаева Н. А., Сафронов А. В. «Северокавказский компонент» в керамике катакомбной культуры (происхождение и хронология). *Oriental studies*, vol. 13, iss. 5. Элиста: С. 1292–1309.

Свешніков І. Культури шнурової кераміки Західної частини.

УРСР. Археологія України. Первісна археологія. Київ: Наукова думка 1971. Т. 1. С. 292–308.

Свешніков І. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III — на початку II тисячоліття до нашої ери. Київ: Наукова думка, 1974. 208 с.

Свешников И. К. Культура шаровидных амфор. САИ. Москва: 1983.

Цетлин Ю. Б. Об определении степени ожелезнённости исходного сырья для производства глиняной посуды. Вопросы археологии Поволжья. Выход № 4. Самара: Научно-технический центр, 2006. С. 421–425.

Kryvaltsevich M. Grave of the Middle Dniepr culture from Prorva site 1 (Gomel region, Belarus). *Baltic-Pontic studies*. Vol. 4. Poznań: P. 98–102.

Marzena Szymt. Between West and East — people of the Globular Amphora culture in Eastern Europe: 2950–2350 BC. *Baltic-Pontic studies*. Vol. 8. Poznań:

Shelomentsev-Terskiy S. V. Settlement of Globular Amphora culture in Peresopnitsa, the Volhynia region (Ukraine). *Baltic-Pontic studies*. Vol. 4. Poznań: P. 70–78.

References

Bondar' N. N. Otchet o rabote otriada pervobytnoy arkheologii Kanevskoy kompleksnoy ekspeditsiyi Kievskogo ordena Lenina gosudarstvennogo universiteta im. T. G. Shevchenko v 1960 g. 1960/44 — № 3353 (Illiustratsyi).

Berezanskaya S. S., Bondar' N. N. Otchet o raskopkakh poseleniya v ur. Yskovshchyna, Kanevskoho rayona, Cherkasskoy oblasti (1961–1962 hh.) 1961–62/14, № 4036 (Zvit), № 4037 (Ilyustratsiyi), № 4038 (Shchodennyy Berezans'koyi S. S.), № 4039 (Inventarna knyha).

Bondar' N. N., Maksymov E. V. Otchet o rabote Kanevskoy arkheolohicheskoy ékspeditsiyi v 1969 h. № 1969/19, № 5424 (Ilyustratsiyi).

Voytovych M. M. 2021. Kul'tury shnurovoyi keramiki Verkh'n'oho Prydnister'ya. Dysertatsiya k.i.n. Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny.

Artemenko Y. Plemena verkhneho y sredneho Podneprov'ya v épokhu bronzy. Moskva: Nauka, 1967. 140 с. Berezans'ka S. Deyaki pytannya istoriyi seredn'oho Podniprov'ya v épokhu rann'oyi bronzy. Arkheolohiya. Kyiv: Naukova dumka, 1966. T. 20. S. 47–57.

Berezans'ka S. S., Bondar M. M. Poselennya épokhy rann'oyi bronzy v Kanevi. Arkheolohiya. Tom KHKH. Kyiv: Naukova dumka, 1964. S. 170–179.

Bobrynskiy A. A., Volkova E. V., Hey Y. A. Kostyshcha dlya obzhyha keramyky. Arkheolohicheskyye issledovaniya v Povolzh'e. Samara: Samarskiy universytet, 1993. — S. Bondar' N. N. K voprosu o kul'turnoy prynadlezhnosti Kanevskoy hruppy poseleniya épokhy ranney bronzy. KSYA, vyp. № 127. Moskva: Nauka, 1971. S. 54–62.

Bondar' N. N. Poselennya Sredneho Podneprov'ya épokhy ranney bronzy. Kyev: Vyshcha shkola, 1974. 176 s.

Bunyatyan K. Khronolohiya ta periodyzatsiya pokhovan' seredn'odniprov's'koyi kul'tury Pravoberezhnoyi Ukrayiny. Arkheolohiya. Kyiv: Naukova dumka, 2005. № 4. S. 26–36.

Bunyatyan K. Khronolohiya ta periodyzatsiya seredn'odniprov's'koyi kul'tury Pravoberezhnoyi Ukrayiny. Arkheolohiya. Kyiv: Naukova dumka, 2008. № 2. S. 3–12.

Bunyatyan K. Pidkarpats'ka kul'tura shnurovoyi keramiki. Arkheolohiya. № 2. Kyiv: Naukova dumka, 2010. S. 18–30.

Volkova E. V. Ornamental'nye traditsyy fat'yanovskikh honcharov (opyt vydeleniya substratnykh y prysposobitel'nykh traditsiy). Drevnee honcharstvo: ytohy y perspektivy yzucheniya. Moskva: Ynstytut arkheolohyyi RAN, 2010. S. 88–106.

Volkova E. V. K metodyke vydeleniya posudy odnogo mastera. KSYA, Vypusk № 261. Moskva: YA RAN, 2020. S. 328–342.

Hordiyenko R. O. Novi pam'yatky seredn'odniprov's'koyi kul'tury Pivnichno-Skhidnoyi Ukrayiny. Sivershchyna v istoriyi Ukrayiny, vypusk 9. Kyiv-Hlukhiv: Tsentr pam'yatkoznavstva NAN Ukrayiny, UTOPIK, 2016.

Konoplya V., Tsyhylyk V. Pokhovannya kul'tury shnurovoyi keramiki z Bereztsya na Horodochchyni. Naukovi studiyi.

Kul'tovi ta pokhovaľni pam'yatky u Vislo-Dniprovs'komu rehioni: problemy interpretatsiyi. L'viv — Vynnyky: Apriori, 2014. Vyp. 7. S. 93–98.

Kryval'tsevykh N. N. K probleme rasprostanenyi tradytsyy kul'tury shnurovoy keramyky v mezhdurech'e Prypyaty y Zapadnoy Dvyny. Kul'turnye protsessy v Tsyrykumaltyyskom prostranstve v rannem y srednem holotsene. Sankt-Peterburh: MAĖ RAN, 2017. S. 213–218.

Kryval'tsévích M. M. Azyarnoe 1 — paselish-cha épokhi bronzy na Poľnachy Palessya. MAB (Matéryyaly pa arkhealohii Belarusi), vyp. № 2. Minsk: Yn-t historyi NAN Belarusi, 1999. 108 s. Lysenko S. D. Kompleks pamyatnykov épokhy bronzy — nachala ranneho zheleznoho veka u s. Khodosovka (po rezul'tatam yssledovanyy 2003 h.) / Okhorona kul'turnoyi spadshchyny Kyivs'koy oblasti. Problemy, materialy, doslidzhennya. Do desyatyrychchya Tsentru z okhorony pam'yatok istoriyi, arkheolohiyi ta mystetstva. Kyiv: 2006 S. 91–138.

Kadrov S., Malyeyev YU., Shmit M. Skhidna hrupa kul'tury kulyastykh amfor za danymy radivuhletsevoho datuvannya. Arkheolohiya, № 1. Kyiv: Naukova dumka, 2000. S. 17–34.

Nykolaeva N. A., Safronov A. V. «Severokavkazskyy komponent» v keramyke katakombnoy kul'tury (proyskhozhdenye y khronolohyya). Oriental studies, vol. 13, iss. 5. Ėlysta: S. 1292–1309.

Svyeshnikov I. Kul'tury shnurovoyi keramiky Zakhidnoyi chastyny URSR. Arkheolohiya Ukrayiny. Pervisna arkheolohiya. Kyiv: Naukova dumka 1971. T. 1. S. 292–308.

Svyeshnikov I. Istoriya naselennya Peredkarpattya, Podillya i Volyni v kintsi III — na pochatku II tysyacholittya do nashoyi ery. Kyiv: Naukova dumka, 1974. 208 s.

Sveshnikov Y. K. Kul'tura sharovydneykh amfor. SAY. Moskva: 1983.

Tsetlyn YU. B. Ob opredelenyy stepeny ozheleznenosti yskhodnoho syr'ya dlya proyzvodstva hlynyanoy posudy. Voprosy arkheolohyy Povolzh'ya. Vypusk № 4. Samara: Nauchno-tekhnycheskyy tsentr, 2006. S. 421–425.

Vessel from the Middle Dnieper Culture settlement Iskovshchyna from the excavations of M.M. Bondar (1960–1962)

Artem Derhai

PhD student of the Department of Archaeology and Museology, Taras Shevchenko National University of Kyiv. ORCID: 0009-0009-7880-6067, e-mail: tema.drga@gmail.com.

Oleksandr Makodzeba

Master's student of the Department of Archaeology and Museology, Taras Shevchenko National University of Kyiv. ORCID: 0009-0001-3056-7812, e-mail: arenled@knu.ua.

The paper examines a jar-like vessel from the central settlement of the Middle Dnieper culture at the Iskovshchyna tract. The definition and place of the Middle Dnieper culture are presented in archaeological literature on the basis of a small number of barrow burials investigated at the turn of the 19th–20th centuries, often with a loss of data, with the exception of the Dolynskiy/Yatskovytskyi barrow cemetery studied by A. Bydlovskiy. As a result of the revision of available sources from closed sites carried out by K. P. Buniatian, the relative chronology of the culture was determined as lying between the late Yamnaya and Catacomb periods.

In archaeological literature, ceramic materials from settlements, both camps and stationary sites, are traditionally associated with the late period of the Middle Dnieper culture. In connection with the refutation of I. Artemenko's typology, which was primarily based on left-bank sites in Belarus and Russia, K. P. Buniatian proposed the currently accepted concept of typochronology for burial complexes of the Middle Dnieper culture. However, with the exception of certain theses based on the study by M. M. Bondar, the issue of the relationship between the ceramic complexes of both types of sources has remained open. At the same time, the specific settlement ceramic complex has remained poorly differentiated, with the exception of the classification proposed by M. Bondar, which is based on his research of the Kaniv group of sites. This situation has led to the concept of the "middle stage" of the Middle Dnieper culture acquiring the character of a subjective assessment, and, in turn, it was proposed to abandon the very distinction of this stage as such. Consequently, settlement materials of the culture have traditionally been attributed to the late period of the existence of the MDC. At the same time, the accumulation of settlement materials of the Middle Dnieper culture, including absolute dates from Prorva I, II and a number of sites of the Early and Middle Bronze Age cultures of the forest and forest-steppe zones, together with the use of available archival data from the excavations of the Kaniv expedition of M. Bondar and S. Berezanska at

Iskovshchyna during 1960–1962, актуалізує the clarification of the place and significance of the settlement ceramic complex within the system of Middle Dnieper culture sites. One of the foundations of this issue is the study of ceramic production of this culture, considered on the example of a single ceramic scatter from the central part of the settlement. On the basis of an analysis of manufacturing techniques, morphological and ornamental features, the position of the sample is compared with settlement features of the central part of the site, and the problem of ceramic production at Iskovshchyna is raised, which may reflect an early horizon of settlement at this site. A number of features of the sample demonstrate intercultural interactions in the Kaniv Dnieper region, including with the eastern group of Globular Amphora cultures. A revision of the vessel's characteristics in comparison with previous publications is presented. For the purpose of fuller representation, a 3D model of the sample was created. The analysis of the vessel is carried out in relation to the problem of the cultural-historical situation of the initial stage of settlement at Iskovshchyna.

Keywords: Middle Dnieper culture, Iskovshchyna, settlement ceramics, storage-jar-like vessel, ceramic production, typochronology, intercultural interactions, Kaniv Dnieper region, Early and Middle Bronze Age.